

המעצמות במזרח התיכון – מהלכות על חבל דק

עודד ערן, צבי מגן, שמעון שטיין

במהלך שנת 2011 נקלעו הקהילה הבינלאומית ובייחוד הגוש הטרנס-אטלנטי ורוסיה למצוקה גוברת הנובעת מהצורך להתמודד מצד אחד עם שאלות פוליטיות-כלכליות פנימיות, ומן הצד האחר עם ההשלכות של האירועים המכונים "האביב הערבי" והצורך לתת לאתגרים הכרוכים בהם מענה הולם במישורים המדיני, הכלכלי ובשלב זה גם הצבאי. ההתמודדות עם בעיות אלו תמשיך להעסיק את ארצות הברית, את מדינות האיחוד האירופי ואת רוסיה גם בשנה הבאה, ואף מעבר לה. אתגרים אלה יעמידו במבחן את יכולתן של ארצות הברית, האיחוד האירופי ורוסיה וכן סין למנוע החמרה נוספת במצב הכלכלי הפנימי בכל אחת מהן, ולהכיל משברים העלולים להתפתח עקב הטלטלה שאחזה בכמה משטרים מרכזיים במזרח התיכון.

אתגרים לארצות הברית

בארצות הברית כבר החלה ההתמודדות לקראת הבחירות הבאות לנשיאות. עד שיוכרע המאבק, בנובמבר 2012, יהיו המשאבים הפוליטיים של הנשיא ברק אובמה מופנים בעיקר להשגת כהונה שנייה. יכולת התמרון המדיני שלו תוגבל במישור הפנימי לא רק משקולי בחירות, אלא גם בידי שלטון הרפובליקנים בבית הנבחרים. התלבטויותיו של הממשל בעניין הטיפול בזעזועים ובאי-היציבות במזרח התיכון מלמדות גם על המצב הפוליטי הפנימי בארצות הברית: אם הממשל מבקש לסייע כספית למדינות ולמשטרים מסוימים במזרח התיכון, הוא חייב להשיג לשם כך את אישור הקונגרס. אף שהקונגרס מוגבל ביכולתו להשפיע על מדיניות החוץ של ארצות הברית, הנשיא יבקש לא להופיע כ"לעומתי" וישתדל למנוע מהרפובליקנים הישגים על-ידי הצגת כישלונותיו של הממשל בתחום הזה. הנה כי כן, הדילמות הקשות הניצבות לפני הנשיא אובמה בשנת 2011 בכל הנוגע לסוגיות המרכזיות של מדיניות ארצו במזרח

התיכון, ילוו אותו לאורך מסע הבחירות: שאלה גדולה היא כיצד תוכלנה ארצות הברית ושותפותיה בקוורטט וב-G-8 להתמודד עם אתגרי "האביב הערבי", עם הידרדרות צפויה בגזרה הישראלית-פלסטינית ועם התקדמות תוכנית הגרעין של איראן (נושא זה נידון בפרקים אחרים בספר זה).

ההצלחה שרשם הממשל לזכותו בחיסולו של מנהיג אל-קאעדה בן לאדן מדגישה דווקא את ההחמרה ביחסים בין ארצות הברית לפקיסטן – שם מצא בן לאדן מקלט – ואלה אינם צפויים להשתפר מהותית בשנה הקרובה. גם באפגניסטן תמשיך ארצות הברית להתמודד עם הדילמה הנובעת מהצורך להחזיק כוחות צבא גדולים כדי לשמר את המשטר הנוכחי, לעומת ההחלטה לצמצם את הנוכחות הצבאית האמריקאית במדינה. דילמה דומה תעמוד לפני הממשל בנוגע למצב בעיראק. יציאת הכוחות הטורקיים מהמדינה כבר החלה, והיא אמורה להסתיים בסוף שנת 2011. עם זאת, הממשל מאותת שהוא מעוניין בהמשכה של נוכחות צבאית כדי לשמור על היציבות היחסית שהושגה. עד כה לא נענתה ממשלת עיראק לאיתות הממשל. הפרדוקס העלול להיווצר הוא, שגם אם תבוא הזמנה מפורשת או מרומזת של ממשלת עיראק לממשל להשאיר כוחות אמריקאיים, עלול מספר הקורבנות בקרב הכוחות לגדול ולהשפיע על החלטת ממשל להוציא את הכוחות. ייתכן שגורמים שיעים, אם בהנחיית איראן ואם בלעדית, נמנעו עד כה מלתקוף כוחות אמריקאים בעיראק, בהניחם שארצות הברית אכן תסיג כוחותיה מהמדינה. שינוי בשיקוליהם של גורמים אנטי-אמריקאיים עלול לשנות את כללי המשחק שבמסגרתו הם פועלים מול הצבא האמריקאי ושותפותיו לקואליציה הפועלת בעיראק. גם הנטל הכלכלי הכרוך בהחזקת כוחות גדולים מעבר לים עלול להשפיע על החלטת נסיגה.

החרפת הדילמות הניצבות לפני הממשל האמריקאי אפשרית גם בסוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הדיון בעצרת הכללית של האו"ם על הכרה במדינה פלסטינית, האמור להתקיים בספטמבר 2011, עלול ליצור גלי הדף, שמהם תיפגע גם ארצות הברית. הצבעה של ארצות הברית נגד הצעת ההחלטה להכיר בעצמאות פלסטינית, ובייחוד וטו שלה שיוטל על החלטת מועצת הביטחון לקבל את המדינה הפלסטינית כחברה מן המניין באו"ם – אם אכן יגיעו הדברים להצבעה – עלולים לשמש מניע לגורמים אנטי-אמריקאיים לפגוע באינטרסים ובמוסדות של ארצות הברית במזרח התיכון.

אחרי יותר משנתיים של חילוקי דעות עמוקים ומתוקשרים בין הממשל לראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו וכישלון להניע תהליך של משא ומתן בין ישראל לרשות הפלסטינית, ונוכח אי-היציבות שבמזרח התיכון, קרוב לוודאי שבתקופה הבאה יסתפק הממשל בבקרת נזקים ובמאמץ למנוע הסלמה בסכסוך. אשר ליחסים בין

ארצות הברית לרשות הפלסטינית, בשנה האחרונה לא הסתיר מחמוד עבאס (אבו מאזן) את אכזבתו ממדיניות ממשל אובמה בכל הקשור לטיפול בסוגיית המשא ומתן. בציבור הפלסטיני נשמעת ביקורת חריפה על מה שנחשב עמידה חד-צדדית של ארצות הברית לצד ישראל, ובאווירה זו יקשה על אובמה להשפיע על הנשיא עבאס לרכך את תנאיו לחידוש המשא ומתן. יתר על כן, מאמצי ההתקרבות בין חמאס לפת"ח יקשו על תיאום בין הממשל לרשות הפלסטינית (ובמידה פחותה על תיאום בין האיחוד האירופי לבין הרשות) – בייחוד אם יפרוש הנשיא עבאס מכהונתו. גם סילוק הנשיא חוסני מובארכ מהשלטון במצרים, וכן התערערו אמונם של המשטרים בירדן ובערב הסעודית בממשל האמריקאי עקב תמיכתו בחילופי השלטון במצרים, יצמצמו את יכולתה של ארצות הברית לנהל משברים באזור. בין אלה אפשריים מרי עממי פלסטיני, וחמור מכך – התלקחות עימות אלים בזירה הישראלית-פלסטינית.

האיחוד האירופי והמזרח התיכון

עמדת המוצא שהנחתה ותמשיך להנחות את האיחוד האירופי ביחסיו עם המזרח התיכון ועם ומדינות דרום הים התיכון היא קשרי הגומלין בין ביטחון ויציבות אירופה למציאות השוררת בסביבתה. יציבותו של אזור המזרח התיכון נחשבת לגורם מפתח בביטחון אירופה. בעשרות השנים האחרונות נתפס האזור בעיני שכנותיו האירופיות כיציב יחסית. ראייה זו את האזור טופחה בידי שליטים ערבים, שסייעו למדינות האיחוד לממש את האינטרסים שלהן, ובכלל זה זרימה סדירה של נפט וגז, בלימת התפשטות האסלאם הקיצוני, ומניעתה, אם כי לא ביעילות רבה, של הגירה לא חוקית לאירופה.

במרוצת השנים נחתמו בין האיחוד לבין מדינות האזור הסכמים בילטרליים והוקמו מסגרות מולטילטרליות – החל בתהליך ברצלונה 1995, עבור למדיניות השכנות האירופית 2004 וכלה באיחוד הים התיכון 2008. תכליתם של ההסכמים הייתה לקדם סיוע אירופי לרפורמות חברתיות-כלכליות, הממוקדות ביצירת מקומות עבודה וצמיחה כלכלית, וכן עידוד דמוקרטיזציה, פלורליזם פוליטי וחירויות הפרט. חלק מן היעדים שהוסכם עליהם לא מומש, למשל הקמת אזור סחר חופשי ים-תיכוני לסחורות ושירותים, שתוכננה לשנת 2010. עיון במסמכים שנחתמו מבהיר את המחויבויות שהמשתתפים נטלו על עצמם בתחום זכויות אדם, וכן בתחום הכלכלי והפיננסי. לאיחוד ניתנה האפשרות להשהות את שיתוף הפעולה במקרה של הפרת כללי המשחק הדמוקרטי. ואולם האיחוד לא השתמש בזכות זו על אף הפרות בולטות,

שבסופו של דבר הוציאו המונים לרחובות בבירותיהן של כמה מדינות ערביות. כל ניסיון לעריכת המאזן של תהליך ברצלונה ותהליכים אחרים שהתבססו על אותו רעיון מנחה, אינו יכול אלא להוביל למסקנה שהחזון האירופי על הפיכת דרום הים התיכון לאזור של שגשוג ויציבות לא התממש. מעבר למלל האירופי בזכות הרפורמות הכלכליות והפוליטיות, לא השיג האיחוד האירופי, למרות המנופים שהיו בידיו, ולו חלק קטן מסדר יומו השאפתני. הוא נתן לשליטי ערב להכתיב את סדר היום תוך כדי התעלמות מהעקרונות הנעלים שהוא ביקש לקדם, וזאת לטובת שמירה על האינטרסים שלו. מבחינה זאת אפשר לומר, שהאיחוד האירופי תרם את חלקו להידרדרות שחלה באזור, והניע את הכוחות שחוללו את "האביב הערבי".

עם תחילת האירועים בטוניסיה ובמצרים מיהרו מנהיגי האיחוד להצהיר הצהרות, שהמכנה המשותף שלהן היה ההכרה בצורך בשינוי מדיניות כלפי האזור. דוברים אחדים אף דיברו על צורך בשינוי מרחיק לכת שמעבר להושטת סיוע חירום הומניטרי. בכינוס חירום של מנהיגי האיחוד שנערך ב-3 במרס 2011 הוחלט על בחינה כוללת של התוכניות הקיימות לתיאום עם מדינות האזור, וגובשה כוונה לבנות שותפות חדשה עם מדינות האזור שמטרתה לקדם דמוקרטיה ושגשוג. כן הוחלט להעניק סיוע ותמריצים למדינות שתפעלנה לקידום רפורמות פוליטיות וכלכליות. עם זאת, קשיים כלכליים במדינות האיחוד עצמו מגבילים את יכולתו להעניק סיוע למדינות הים התיכון. פניית ממשלת יוון לאיחוד ולקרן המטבע הבינלאומית באפריל 2010 בבקשה לסיוע פיננסי כדי לאפשר פירעון חובות, הציבה לאיחוד אתגר חסר תקדים. החלופות הניצבות לפני האיחוד במאמציו לפתור את בעיית החוב של יוון, וכן בעיות החוב של אירלנד ופורטוגל כרוכות בהחלטות פוליטיות בראש ובראשונה, שבמציאות האירופית הנוכחית דינן לעורר ביקורת ציבורית חריפה. חברות האיחוד מגוש האירו (שבע עשרה מתוך עשרים ושבע החברות) עסוקות בפתרונות המתמצים בכיבוי השרפות הנוכחיות, ובניסיון למנוע התלקחויות נוספות, אך אלה נראות בלתי נמנעות. בתמורה להסכמת המדינות העשירות להזרים כספים למנגנוני ההצלה הפיננסיים שהוקמו, התחייבו המדינות המקבלות את הסיוע לצעדים של ריסון ולהנהגת רפורמות האמורות להוביל לשיפור במצבן הפיננסי. אם המשבר יגיע למדינות מרכזיות יותר באירופה, דוגמת איטליה או ספרד, לא זו בלבד שתצומצם מהותית יכולתן של מדינות לסייע לאחרות, אלא שעל גוש היורו, שהוא אחד ההישגים הבולטים של רעיון האיחוד האירופי, תונחת מכת מוות. בצד המאמץ להתמודד עם משמעויות השינויים המתחוללים במזרח התיכון, בהידרשן לדילמת הסיוע למדינות שבצדו הדרומי של אגן הים התיכון, חייבות מדינות האיחוד להתמודד עם התגברות המגמות הלאומניות בזירותיהן הפנימיות.

מגמות אלה, שבחלקן נושאות אופי גזעני, ניכרות גם במדינות סקנדינביה, שנחשבו מעוז הליברליות. הרצח ההמוני שבוצע בידי פעיל ימין קיצוני בנורווגיה ביולי 2011, למרות חריגותיו, היה אות להתפשטותה של אידיאולוגיה פשיסטית-גזענית. במדינות אחדות זכו מפלגות ימין קיצוני גם לייצוג פרלמנטרי. על רקע זה, הכוונה להקצות כספים לסיוע למשטרים חדשים במזרח התיכון עלולה להיתקל בהתנגדות פנימית. בשלב זה, מרבית התנועות הימניות אינן מגלות גישה אנטי-ישראלית. עם זאת, אין לשלול אפשרות ששנאת הזר, המונחת בבסיס האידיאולוגיה של חלק מתנועות אלו, תקבל בעתיד גוון אנטישמי, וזה יופנה גם נגד ישראל.

התנהלות מנהיגי האיחוד נוכח המשברים הפוליטיים-הצבאיים שהתפתחו בלוב ובסוריה מעידה על חולשתו האינהרנטית של האיחוד לגבש אסטרטגיה משותפת, ובעיקר על כישלונו ליישם מדיניות חוץ וביטחון משותפת. בלטו בהקשר זה חילוקי הדעות בקרב שלוש המובילות באיחוד: צרפת ובריטניה מצד אחד, וגרמניה מן הצד האחר. הנשיא ניקולא סרקוזי ובהמשך ראש ממשלת בריטניה ג'יימס קאמרון דחפו לגיבוש קו תקיף ולוחמני כלפי קדאפי ללא תיאום מוקדם, לא במסגרת האיחוד ולא במסגרת נאט"ו. לעומתם, גרמניה היא המדינה המערבית היחידה שנמנעה בהצבעה על החלטת מועצת הביטחון של האו"ם (1973) לתקוף את כוחותיו של קדאפי.

בשעה שהאיחוד נערך לבחינה מחדש של מדיניותו כלפי דרום הים התיכון (הן ברמה המולטילטרלית האזורית והן ברמה הבילטרלית) מוקדם להעריך את השלכותיהם של הזעזועים שהתחוללו באזור על יחסי ישראל עם האיחוד. הסכסוך הישראלי-ערבי/פלסטיני-ישראלי האפיל לא אחת על הדיונים בין ישראל לבין האיחוד, והיה אחד הגורמים העיקריים למחלוקות בין האיחוד לישראל. מאז תחילת האירועים במזרח התיכון, מנהיגי האיחוד חוזרים ומדגישים את הצורך בהתקדמות מהירה בתהליך השלום כנדבך חשוב במאמץ לקידום היציבות האזורית. יש להניח שחלוקי הדעות בין ישראל לאיחוד יתחדדו, ובייחוד עם כמה חברות בו שדעתן אינה נוחה ממדיניות ממשלת ישראל בסוגיה הפלסטינית, ובעיקר מגישה לנושאים כגון המשך הבנייה בהתנחלויות.

גם הדיון הצפוי בעצרת האו"ם על הכרה במדינה פלסטינית מוצא את האיחוד האירופי מפולג ושסוע בשני מישורים. יוזמות עצמאיות כמו זו של שר החוץ של צרפת אלן ג'ופה, שהגדיר כמה עקרונות שעל בסיסם צריך להתחדש המשא ומתן בין ישראל לבין פלסטינים, מגלות שוב את חוסר יכולתו של הארגון לאכוף משמעת על חברות מרכזיות בו המבקשות לפעול באופן עצמאי בנושא מסוים. הצבעה מפולגת של חברות האיחוד על החלטה בנושא המדינה הפלסטינית תספק הוכחה נוספת לכך. זו בעצם

הסיבה שהאיחוד האירופי מתקשה להגיע למעמד של שחקן מרכזי בקוורטט. על אף מורת הרוח של חלק ניכר מחברות האיחוד ממדיניותה של ישראל בנושא ההתנחלויות, אין לכך ביטוי בעמדה אחידה של האיחוד האירופי. גם מסיבה זו ימשיך האיחוד האירופי להפקיד את ניסיונות החייאת התהליך המדיני הפלסטיני-ישראלי בידי ארצות הברית. אף שמדינות אירופה אינן יכולות למנוע הכרה במדינה פלסטינית בהצבעה בעצרת האו"ם, גם אם כולן תצבענה נגד, הרי להתנהלותן בנושאים רבים תהיה השפעה ניכרת על המשך המאבק הפלסטיני ועל מעמדה של ישראל בארגונים בינלאומיים. החלטה באו"ם עלולה לא רק לפצל את הקול האירופי, אלא גם להביא לידי כך שכמה ממדינות אירופה, חברות ולא חברות באיחוד, יכירו במדינה פלסטינית. כמה מהמדינות עשויות לקבל נציגים פלסטינים במעמד של שגריר, ואף לשתף פעולה עם ניסיונות של הפלסטינים לקבוע עובדות בנוגע למאפייני ריבונות, וזאת על אף פוטנציאל העימות עם ממשלת ישראל הגלום בצעדים כגון אלה.

בצד חילוקי הדעות בין האיחוד לישראל במישור הדיפלומטי-הפורמלי, הולכת ומתפתחת באירופה מגמה של הטלת חרם אזרחי על תוצרת ישראל גם אם מקורה אינו בהתנחלויות. ממדיה של תופעה זו אינם ידועים במדויק, אך אין לזלזל בנוק שהיא עלולה לגרום לא רק לייצוא הישיר אלא גם לנושאים כלכליים אחרים, כגון השקעות זרות בישראל. למאבק בתופעה זו יש גם היבטים משפטיים. הפעלת אמצעים משפטיים במדינות שבהן יתגלה חרם מאורגן בהיקף ניכר, תהיה תלויה במידה רבה בנכונותן של ממשלות באירופה לפעול בנושא.

מהזווית של ישראל, עוד שני היבטים בהתנהלות האירופית במזרח התיכון ראויים לדיון. האחד הוא מאבק בתוכנית הגרעין של איראן, והאחר – המשא ומתן על הצטרפות טורקיה לאיחוד האירופי. אירופה היא שחקן בכיר במאמץ הבינלאומי לעצור את תוכנית הגרעין של איראן. יש להניח שהיא תמשיך למלא תפקיד זה גם בעתיד. לעומת זאת, בכל הקשור לקידום רעיון פירוזו של המזרח התיכון מנשק השמדת המונים, צפוי האיחוד להמשיך לתמוך ברעיון. בוועידה בינלאומית בנושא זה, האמורה להתקיים בשנת 2012, גלום פוטנציאל חיכוך בין ישראל לבין האיחוד האירופי. לשיתופה של טורקיה במסגרת מערבית נוספת על מסגרת נאט"ו עשויות להיות השפעות ממתנות על מדיניות החוץ של טורקיה בשל איזון בין מגמות של אסלאמיזציה לבין מגמת החילון. מציאת מודל ליחסים רב-גוניים ורב-תחומיים בין טורקיה לאיחוד האירופי תהווה תמריץ חשוב לכינון משטרים דמוקרטיים במדינות שבהן הצליחו המפגינים להביא לידי תחילתו של תהליך בכיוון הזה. עם זאת, כישלון המשא ומתן ואי-מציאת

תחליף שיהיה מקובל הן על טורקיה והן על האיחוד האירופי עלולים להחרیف את המתח במזרח התיכון.

רוסיה במזרח התיכון

מדיניותה של רוסיה במזרח התיכון היא פועל יוצא של תחרותה עם ארצות הברית במישור הגלובלי. לפיכך ובמקביל למאמצי השתלבות במכלול התהליכים המדיניים במזרח התיכון, חותרת רוסיה לגבש באזור גוש מדינות התומכות בה, ושומרת על יחסי קרבה עם המחנה הרדיקלי באזור. בסיסים צבאיים של רוסיה הוקמו בסוריה, ורוסיה סיפקה אמצעי לחימה לכל רוכש, אבל בהקפדה יתרה על אי־הפרת המאזן האזורי הקיים. בהקשר זה בולט במיוחד שיתוף הפעולה הרב־תחומי בין רוסיה לאיראן. בעשור האחרון ניהלה רוסיה פעילות בינלאומית נמרצת, שגובתה ביכולת כלכלית משופרת בזכות עליית מחירי האנרגיה והפיכתה של רוסיה לספק מוביל בתחום הזה. יוזמת ארצות הברית ל"אתחול מחדש" (reset) של יחסיה עם רוסיה, שהופעלה בסתיו 2009, התפרשה ברוסיה כהזדמנות על רקע המשבר הכלכלי העולמי, והביאה לידי תפנית בהתנהלותה המדינית. רוסיה הרחיבה את שיתוף הפעולה עם ארצות הברית, עם הקוורטט ועם פורומים בינלאומיים אחרים. בין היתר העמיקה רוסיה את מעורבותה במאמץ להחיות את התהליך המדיני במזרח התיכון – אף על פי שבהקשר זה נתקלה במאמצי בלימה של הממשל האמריקאי. כן הצטרפה רוסיה למשטר הסנקציות הבינלאומיות שהוטלו על איראן. מהלך זה פגע ביחסיה עם איראן, אם כי שני הצדדים ביטאו כוונה לגשר על אי־הסכמה ביניהם. הזעזועים במזרח התיכון הציבו את רוסיה שוב בפרשת דרכים על רקע קשיים בזירה הפנימית, המחייבים שינויים כלכליים שיש להם השלכות על מדיניות החוץ. בין היתר נאלצה רוסיה לפעול לשפר את יחסיה עם המערב, אם כי ויתור על שאיפותיה בזירה הבינלאומית אינו עומד על הפרק. נראה שברוסיה מתחזקת ההערכה בדבר היחלשותה של ארצות הברית במזרח התיכון עקב הזעזועים שפקדו את האזור וראיית התפתחות זו כהזדמנות שיש לנצלה. התפתחות אפשרית בעקבות הזעזועים במזרח התיכון, שתיטיב עם רוסיה, היא עלייה חדה במחירי הנפט.

הפגנות ההמונים בבירות ערב הפתיעו את רוסיה, והיא מצאה את עצמה במציאות חדשה בלי תוכנית פעולה מגובשת, ונוכח סכנה של איבוד הישגיה באזור, שנרשמו לזכותה בעשור האחרון. המשטרים במזרח התיכון שחוו זעזועים היו דווקא נוחים למדי לרוסיה. הם פעלו לבלימת רדיקליזם ושיתפו עם רוסיה פעולה בתחומי הכלכלה

והמדיניות. ועם זאת הגיבה רוסיה להתפתחויות בגמישות, תוך תקווה לפיתוח יחסים חיוביים עם המשטרים השונים באזור, ובכלל זה החדשים, כשמטרתה לגבש מחדש גוש של מדינות שיהיו קרובות אליה. במכלול זה תמרנה רוסיה בין הפניית עורף למשטרים המתמוטטים, כמו במצרים ובלוב, והצטרפות לסנקציות על לוב, לבין התנגדות להפעלת כוח בידי נאט"ו נגד צבא קדאפי ובחירה לפעול להגנתו של משטר בשאר אל-אסד בסוריה. התנהלות זו של העברת מסרים כפולים שיקפה את השאיפה לשמור על מאחזי השפעה בזירה הבינלאומית, ובה בעת לרצות בזירה הרוסית הפנימית את הגורמים התומכים במשטרים האוטוריטריים במזרח התיכון.

עם זאת, ברוסיה התעורר חשש מגלישת תופעות של מרי עממי מהמזרח התיכון לשטחה היא ולמרחב הפוסט־סובייטי. גם עלייתם האפשרית של גורמים אסלאמיים רדיקליים לשלטון במזרח התיכון מטרידה את הנהגת רוסיה. עד כה הצליחה רוסיה במאמץ ניכר לנטרל את האיום הרדיקלי הפנימי, שניזון גם מבחוץ. משטרים רדיקליים במזרח התיכון, אם יוקמו, עלולים לגרום להפרת האיזון הזה. יתר על כן, מנקודת ראותה של רוסיה, גם דמוקרטיזציה במזרח התיכון אינו תרחיש מועדף. אם כך יקרה, אפשר שהמחנה האנטי־מערבי באזור יפורק, ובכלל זה "ציר הרשע", שעליו מבססת רוסיה את מדיניותה האזורית. לא פחות חמור הוא התסריט של דחיקת רוסיה מהאזור בידי גורמים מתחרים, דוגמת סין. נראה שרוסיה מעדיפה שבמדינות המזרח התיכון יתבססו משטרים אוטוריטריים "מתונים", שישלבו גורמים אסלאמיים לא רדיקליים, ושלא תהיה להם אוריינטציה מערבית מובהקת.

אשר ליחסים בין רוסיה לישראל – רוסיה מתייחסת כלפי ישראל בידדות מופגנת, בהדגשת קרבה לאוכלוסייתה והבעת מחויבות לביטחונה. זאת במקביל לתמיכתה של רוסיה ביריבותיה של ישראל באזור ותוך הקפדה על "איזון" ביחסיה עם כל הצדדים. בשנה האחרונה חל שיפור ביחסים הדו־צדדיים, ולא ברור אם הדבר נובע מהרצון לקבל "אישור" של ישראל למעמד משודרג בתהליך השלום, או מטעמים אחרים. בין הגורמים הרדיקליים במזרח התיכון שרוסיה טיפחה היה גם חמאס – רוסיה לא עמדה על הדרישות שהציב הקוורטט לחמאס כתנאי להידברות, אלא ניהלה עם הארגון דיאלוג בלא תנאים. רוסיה עודדה פיוס פנים־פלסטיני בין חמאס לפת"ח, אך ההתקרבות בין המחנות, שהושגה בלא תיווך של רוסיה, נחשבה לכישלון במדיניות החוץ שלה בהקשר הישראלי־פלסטיני. בנוגע להצבעה המתוכננת באו"ם על הכרה במדינה פלסטינית, הצבעה של רוסיה בעד ההכרה, לא זו בלבד שתמחיש את פער העמדות בין רוסיה לארצות הברית בשאלת התהליך המדיני במזרח התיכון, אלא גם תעניק לרוסיה נקודת זכות בעולם הערבי. עם זאת, אפשר להניח שרוסיה תבקש אז

לצמצם חיכוך בינה לישראל ולארצות הברית, ולכן בשלב המידי שלאחר ההצבעה לא תנקוט צעדים מעשיים שיביאו לידי ביטוי את הכרתה בעצמאות הפלסטינית שתוכרז חד-צדדית.

סיכום

התנהלותן של המעצמות במהלך הזעזועים שפקדו את המזרח התיכון והקיפאון הנמשך בתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני חשפו את מגבלות הכוח של ארצות הברית, של האיחוד האירופי ושל רוסיה. עם זאת, אין המרוץ לנשיאות ארצות הברית צפוי לשתק לחלוטין את נכונותו של הממשל ואת יכולתו המדינית. התפתחויות כמו הידרדרות ביחסים בין ישראל לפלסטינים והתפרצות עימות אלים בין הצדדים, ניסיון של הפלסטינים ליצור עובדות מדיניות-טריטוריאליים בזירת הסכסוך בעקבות הכרת עצרת האו"ם במדינה פלסטינית וכדי להמחיש ריבונות, וכן התעצמות המאבק על ההנהגה הפלסטינית על רקע עליית משטר חדש במצרים, שלהבדיל ממובארכ אינו נוטה להפעיל לחץ על הרשות הפלסטינית לרכך את עמדותיה – כל אלו עלולים לאלץ את הממשל לנקוט יוזמה. על רקע זה צפוי לחץ על ישראל לתרום את חלקה להחייאת התהליך המדיני. גם האיחוד האירופי אינו נעדר לחלוטין יכולת ליצור מדיניות חוץ וביטחון, העשויה להציב אתגר לישראל. אפשר גם שעל רקע משבר האירו ולמרות הצבעה אפשרית בעצרת האו"ם נגד הכרה במדינה פלסטינית (או הימנעות מהצבעה), יתאם האיחוד עמדות עם הממשל האמריקאי כדי ללחוץ על ישראל להגמיש עמדות. ברקע הדברים מצטיירת שחיקה מתמדת ביכולתן של מדינות ידידותיות לישראל לעמוד בפני יוזמות אנטי-ישראליות, והתגברות מסע הדה-לגיטימציה המתנהל נגד ישראל. גם מגמות אלה צפויות לצבור תאוצה, בייחוד אם יפרוץ עימות אלים בזירה הישראלית-פלסטינית.

ממשלת ישראל חייבת להביא בחשבון אפשרויות אלה בגבשה את מדיניותה לטיפול במצב שיתהווה בזירה הבינלאומית והאזורית בעקבות החלטה אפשרית של העצרת הכללית של האו"ם להכיר במדינה פלסטינית, ולהיערך בהתאם הן במישור הארגוני והן במישור המדיני וההסברתי. הדיון האמור להתקיים באו"ם בספטמבר 2011 על הכרה במדינה פלסטינית הוא פרק חדש במערכה מדינית נמשכת, המציבה לפני ישראל אתגרים מהותיים. חברות הקוורטט, ובייחוד ארצות הברית ומדינות האיחוד האירופי, אמורות להיות משקל נגד מוסרי-פוליטי לרוב המספרי שיכולות מדינות ערב לגייס לתמיכה בכל החלטה פרו-פלסטינית באו"ם. ישראל צריכה לסייע

להן לסייע לה. יכולתה של ישראל להתמודד בהצלחה עם תופעת הדה־לגיטימציה טמונה ביכולתה למצוא מענה יצירתי לאתגר הנובע מהאסרטיביות המתעצמת של עמים במזרח התיכון, ומנכונותם של אזרחים להסתער הן על משטרים רודניים והן על גדרות ביטחון בגבולה של ישראל בכוונה ליצור לשלטון אתגר שיתקשה להתמודד עמו בלי לחשוף את עצמו לביקורת בגין פגיעה בזכויות אזרח ובזכויות אדם.